

Підстави визнання

недійсними (незаконними)
рішень органів юридичних осіб
як правових актів
і підстав виникнення цивільних
прав в Україні

В. О. Кочергіна

аспірант кафедри цивільного права Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка

Досліджуються питання визнання недійсними (незаконними) рішень органів юридичних осіб. Проводиться характеристика підстав недійсності зазначених видів правових актів і підстав виникнення цивільних прав в Україні.

Ключові слова: рішення органів юридичних осіб, правові акти, рішення органів юридичних осіб як підстави виникнення цивільних прав, правові акти, підстави недійсності рішень органів юридичних осіб.

Исследуются вопросы признания недействительными (незаконными) решений органов юридических лиц. Проводится характеристика оснований признания недействительными указанных видов правовых актов в Украине.

Ключевые слова: решения органов юридических лиц, правовые акты, основания возникновения гражданских прав, юридический факт гражданского права, основания признания недействительными решений органов юридических лиц.

The author considers the grounds of invalidity (illegality) of the decisions of juridical person's organs in the civil law of Ukraine. Carried out characterization of separate grounds of its kinds of the legal acts as the grounds of arising civil rights in Ukraine.

Keywords: *decisions of organs of juridical entity; legal acts; the grounds of invalidity of the decisions of legal person's organs; the legal grounds of creation of civil right; legal fact of civil law.*

У сучасній вітчизняній науці цивільного права і правозастосовній практиці важливе місце посідають питання щодо цивільно-правової характеристики рішень органів юридичних осіб як юридичних фактів цивільного права і виникнення цивільних прав. Зазначені питання не отримали належного висвітлення, судова практика вирішення такої категорії спорів нерідко характеризується неодноманітністю, відсутністю чітких і науково обґрунтованих підходів.

Наведене обумовлює мету нашого наукового дослідження, яка полягає у висвітленні підстав недійсності рішень органів юридичних осіб, науковому обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства і правозастосовної практики.

Рішення органів господарських товариств, інших юридичних осіб займають важливе місце в системі правових актів і юридичних фактів цивільного права.

Поняття, правова природа, підстави оскарження наведених правових актів повинні враховуватися при вирішенні спорів, пов'язаних з юридичною чинністю таких актів.

Вказані питання є предметом наукових дискусій, з приводу яких не сформовано одноманітної судової практики.

У цивілістичній науці і судовій практиці немає єдиного підходу щодо понят-

тя, правової природи та умов визнання недійсними (незаконними) рішень органів господарських товариств. Дискусійними залишаються питання щодо складів (випадків), порядку і правових наслідків визнання таких правових актів недійсними.

Наведене обумовлює актуальність наукових досліджень питань вирішення корпоративних спорів про визнання недійсними рішень органів господарських товариств та окремих положень таких правових актів.

Законодавством, доктриною і судовою практикою сформовано ряд умов, за яких оскаржуване рішення загальних зборів акціонерів, прийняте з порушенням встановлених вимог, може бути залишене в силі.

Відповідно до частини 1 статті 50 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514-VI, у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття.

Суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

Слід зазначити, що такий підхід також використовується законодавством, судовою практикою і доктриною окремих іноземних країн, зокрема, Російської Федерації [1, с. 137–142].

Це дає певні підстави для висновку про те, що надане суду право за певних обставин залишати в силі оскаржуване рішення загальних зборів акціо-

нерів допускає існування як правового акту і юридичного факту, що тягне правові наслідки незаконного акта органу управління юридичної особи.

У цьому зв'язку в юридичній літературі висловлено думку про те, що наданням суду такого права законодавство фактично перешкоджає захисту прав дрібних інвесторів [2, с. 29–30].

З таким підходом не погоджуються автори, які зазначають, що той факт, що акціонер вправі вимагати визнання рішення зборів недійсним незалежно від кількості належних йому акцій, доказує зворотне. Ті, хто стверджує про необхідність захисту прав дрібних інвесторів, забувають про те, що захист потрібен й іншим особам – самому товариству, а також іншим його акціонерам та (або) контрагентам. Крім того, не можна виключати, що і дрібні акціонери можуть по-різному оцінювати рішення зборів. Нарешті, існують акціонерні товариства, де кожен акціонер є міноритарним. Наведене свідчить про доцільність кваліфікації зазначеного права суду як одного із правових способів забезпечення можливої в конкретній ситуації рівноваги прав і законних інтересів акціонерів і самого товариства, а також стабільності цивільного обороту [3, с. 137].

Проведений аналіз дає підстави розглядати право суду залишити в силі оскаржуване рішення загальних зборів акціонерів як підтвердження позиції законодавця сприяти підтриманню стабільності цивільного обороту і рівноваги прав і законних інтересів акціонерів та самого товариства, з урахуванням особливостей правосуб'єктності і формування волевиявлення юридичної особи (в даному випадку, акціонерного товариства) й необхідності збалансованого державного впливу, через рішення судів, при вирішенні питання

щодо визнання оскаржуваних рішень зазначених органів юридичних осіб недійсними.

Питання щодо підстав визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів розглядається Узагальненнями Верховного Суду України щодо практики розгляду судами корпоративних спорів від 2007 р. (надалі – Узагальнення ВСУ від 2007 р.) [4] і Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. № 13 (надалі – Постанова ВСУ № 13).

В Узагальненні ВСУ від 2007 р. звертається увага на обов'язок судів враховувати, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства є актами, оскільки ці рішення зумовлюють певні правові наслідки, спрямовані на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

У зв'язку з цим господарським судам необхідно керуватися тим, що підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства можуть бути: порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства; акціонер (учасник) товариства був позбавлений можливості взяти участь у загальних зборах; рішення загальних зборів порушує права чи законні інтереси акціонера (учасника) товариства.

Постанова Пленуму № 13 у п. 18 звертає увагу господарських судів на те, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення

загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень.

Зокрема, безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів в силу прямої вказівки закону є: прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення (ст. ст. 41, 42, 59, 60 Закону № 1576-XII); прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 4 ст. 43 Закону № 1576-XII); прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримана процедура надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації (ст. ст. 40, 45 Закону № 1576-XII).

При вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, господарський суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Господарські суди також мають враховувати, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства обов'язково необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи такого порушення не встановлено, у господарського суду відсутні підстави для задоволення позову.

Такий висновок, наприклад, зробив Вищий господарський суд України у постанові від 23 січня 2007 р. у справі за позовом ДП «Авіаційний науково-технічний комплекс ім. О. К. Антонова» до спільного українсько-російського підприємства з іноземними інвестиціями у формі ЗАТ «Укрсибтрансавіа» про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів цьо-

го ЗАТ. Вищий господарський суд України вказав, що суд апеляційної інстанції, встановивши, що позивач не є власником акцій ЗАТ «Укрсибтрансавіа» та не має правових підстав на участь у загальних зборах акціонерів ЗАТ, дійшов правильного висновку про те, що рішення загальних зборів не порушують права і охоронювані законом інтереси позивача, у зв'язку з чим позов задоволенню не підлягає.

Як засвідчили матеріали Узагальнення, суди не завжди встановлювали факт порушення прав та охоронюваних законом інтересів позивача у зв'язку з ухваленням спірного рішення загальних зборів товариства.

Так, Дніпропетровський апеляційний господарський суд скасував рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 28 грудня 2005 р. у справі за позовом ТОВ «Депозитарно-фондова компанія «Славутич-Капітал» до ВАТ «Дніпроводобуд» про визнання недійсними рішення загальних зборів акціонерів. Апеляційний господарський суд вказав, що суд при розгляді справи не встановив факту порушення прав та охоронюваних законом інтересів позивача [4].

У пункті 19 Постанови Пленуму ВСУ № 13 також звертається увага на те, що право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується.

Вимоги акціонера (учасника) товариства про визнання недійсним рішення органу управління товариства не підлягають задоволенню, якщо на момент його прийняття позивач ще не набув права власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства, оскільки

його корпоративні права не могли бути порушеними [5].

Заслуговує на особливу увагу положення п. 20 Постанови ВСУ № 13 про те, що в судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників товариства, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом ст. 20 ГК.

У даному випадку Верховний Суд України фактично проводить розмежування рішення органу юридичної особи, яке за своєю природою є правовим актом і юридичним фактом, від акта – документа, що являє собою документальне підтвердження прийнятого рішення і не має наслідків юридичного факту. З наведених причин протокол рішення загальних зборів не є правовим актом і юридичним фактом, а тому не може бути предметом оскарження в суді.

Проведений аналіз визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсним дає певні підстави для висновку про те, що якщо при розгляді спору буде встановлено, що рішення, на яке сторони посилаються в обґрунтування своєї позиції, прийнято з порушенням компетенції зборів, за відсутності кворуму або з питань, не включених до порядку дня (за винятком випадку, якщо в ньому взяли участь всі акціонери товариства), суд повинен оцінити таке рішення як таке, що не має юридичної сили незалежно від того, чи було воно оспорено чи ні.

З цього приводу в юридичній літературі висвітлено різні позиції щодо співвідношення права суду залишити оскаржуване рішення в силі та визнати рішення таким, що має силу.

Як зазначає А. Савіков, фактично йдеться про право суду залишити в силі

рішення, прийняте з порушеннями. Але це означає, що право суду при розгляді справи щодо оскарження рішення залишити його в силі і право суду при розгляді інших справ давати оцінку рішення як такому, що має силу, за своєю сутністю не відрізняються. Таким чином, можна зробити висновок, що суд вправі не визнати рішення загальних зборів акціонерів недійсним не лише при розгляді справ про його оспорювання, а й при розгляді інших справ, якщо рішення використовується як обставина, що обґрунтовує вимоги або заперечення сторін [6, с. 135–136].

Іншу позицію з цього питання займає Є. Хегай, який вбачає відмінності природи зазначених двох прав суду. В першому випадку йдеться про те, що судом були встановлені обставини для визнання рішення недійсним, але, ґрунтуючись на Законі, суд залишив його в силі. В другому випадку виникає протилежна ситуація. Суд оцінює оскаржуване рішення як таке, що має силу, оскільки незаконність його не була встановлена [3, с. 138].

Аналіз доктрини права і судової практики свідчить про доцільність конкретизації ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» і п. 18 Постанови Пленуму ВСУ № 13 в частині чіткішого визначення умов залишення в силі оскаржуваного рішення загальних зборів акціонерів, оскільки нечіткість зазначеної норми Закону не сприяє формуванню усталеної практики з цих питань.

З огляду на це, актуальним є питання доктринального обґрунтування і нормативного закріплення (зокрема, в Законі України «Про акціонерні товариства») таких трьох умов залишення оскаржуваного рішення в силі: 1) голосування не могло вплинути на результати голосування; 2) рішення не потягнуло за собою

заподіяння збитків даному акціонеру; 3) допущені порушення не є істотними.

При цьому для того, щоб рішення не було визнане недійсним, необхідна наявність всіх трьох перерахованих обставин в сукупності.

Перші дві умови фактично передбачені п. 18 Постанови Пленуму ВСУ № 13 і не викликають особливих заперечень в доктрині і судовій практиці.

Однак дискусійний характер в доктрині та обумовлену цим особливу увагу потребує така підстава, як істотність допущених порушень.

У Законі України «Про акціонерні товариства» не визначено будь-яких критеріїв щодо істотності порушення. Суд за власним розсудом вирішує питання щодо залишення в силі оскаржуваного рішення загальних зборів, прийнятого з порушенням встановленого законом і статутом товариства порядку.

Відповідно до частини 2 ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства», суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

Буквальне тлумачення цієї норми Закону дає підстави для висновку про те, що за винятком визначених Законом порушень, які безумовно тягнуть за собою визнання їх недійсними, рішення загальних зборів акціонерів суд має право залишити в силі будь-яке оскаржуване, прийняте з порушенням встановленого порядку, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

При цьому в пункті 19 Постанови Пленуму № 13 зазначається, що при вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів,

господарський суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Такий підхід вітчизняного законодавця видається не зовсім виправданим, оскільки визнавати недійсними доцільно не всі оскаржувані рішення загальних зборів акціонерів, прийняті з порушенням встановленого порядку, порушення в яких вплинули на прийняття загальними зборами зазначеного рішення.

Можна припустити існування таких рішень, які доцільно залишати в силі незалежно від можливості впливу порушень на прийняття загальними зборами акціонерів зазначеного рішення для цілей забезпечення стабільності діяльності акціонерного товариства та з урахуванням можливості отримання справедливої компенсації особі, права якої порушено.

З огляду на це, доцільно ввести в українське законодавство додатковий критерій кваліфікації залишення оспорюваного рішення у вигляді істотності порушення при прийнятті рішення загальними зборами акціонерів.

На нашу думку, в українському праві доцільно визначити критерії істотності порушення, встановити перелік безумовно істотних та неістотних порушень, з можливістю доповнення істотних/неістотних порушень вищими судовими інстанціями в порядку роз'яснень та формування одноманітної судової практики Верховним Судом України.

При цьому істотним доцільно вважати порушення при підготовці, або проведенні загальних зборів акціонерів, які прямо визнані істотними Законом, безумовно тягнуть визнання недійсним рішення загальних зборів, інші порушення, які перешкодили встановленню дійсного результату голосування.

Не можуть бути визнані істотними порушення, за яких оспорюване рішення безумовно не може бути визнане недійсним в силу прямої вказівки Закону.

Проведений аналіз дає підстави для висновку про доцільність законодавчого уточнення критеріїв залишення чинним рішення загальних зборів акціонерів шляхом доповнення ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» частиною третьою в такій редакції: «ч. 3 ст. 50. Під час розгляду позову про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів суд вправі залишити в силі оскаржуване рішення, прийняте загальними зборами акціонерів з порушенням вимог Закону, інших нормативно-правових актів, статуту товариства, якщо голосування відповідного акціонера не могло вплинути на результати голосування, допущені порушення не є істотними і рішення не потягнуло за собою заподіяння збитків зазначеному акціонеру. Для залишення оскаржуваного того рішення в силі, необхідна наявність всіх трьох перерахованих обставин в сукупності. Істотними вважаються порушення при підготовці, або проведенні загальних

зборів акціонерів, які прямо визнані істотними Законом, безумовно тягнуть визнання недійсним рішення загальних зборів, інші порушення, які перешкодили встановленню дійсного результату голосування. Не можуть бути визнані істотними порушення, за яких оспорюване рішення безумовно не може бути визнане недійсним в силу прямої вказівки Закону».

Заслуговує на увагу питання щодо законодавчого впровадження окремої норми щодо оскарження рішень спостережної ради шляхом доповнення Закону України «Про акціонерні товариства» ст. 57-1 «Оскарження рішень спостережної ради» в такій редакції:

«57-1. Рішення спостережної ради може бути оскаржене акціонером товариства, якщо зазначеним рішенням порушені права та (або) законні інтереси товариства або цього акціонера. Суд з урахуванням всіх обставин справи вправі залишити в силі оскаржуване рішення, якщо воно не потягнуло за собою збитків товариству або акціонеру або виникнення інших несприятливих наслідків для них і допущені порушення є істотними».

Література

1. Див.: п. 7 ст. 49 Федерального Закону від 26 грудня 2005 року № 208-ФЗ «Про акціонерні товариства»; постановлення ФАС Дальновосточного округа от 1 декабря 2003 года по делу № Ф03-Ф51/03-1/2954 тощо; Хегай Е. Право суда оставить обжалуемое решение общего собрания акционеров в силе // *Хозяйство и право.* – 2011. – № 9. – С. 137–142.
2. *Кипячков А., Чалдаева Л.* После собрания // *Журнал для акционеров.* – 1999. – № 4. – С. 29–30.
3. *Хегай Е.* Указ. тр.
4. Узагальнення підготовлено суддею Верховного Суду України О. І. Потильчак та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України І. В. Бейцун, кандидатом юридичних наук // [www.http://vsu.court.ua](http://vsu.court.ua)
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 року № 13 // [www.http://vsu.court.ua](http://vsu.court.ua)
6. *Савиков А. В.* Правовое положение общего собрания акционеров: Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 135–136.